

אחר כך נביאים ראשונים ואחרונים כסדר הזה. ששה פסוקים מכל אחד, רק ביחזקאל יקרא ההפטרה של שבועות כולה,¹¹³ ובחבקוק יתפילה לחבקוק,¹¹⁴ עד גמירא. ובסיום יאמרו קדיש, אחר כך כסדר הזה בכתובים. ופסוקי איכה יאמר בנחת. ויאמרו מכל ספר ששה פסוקים, רק בספר תהלים יאמר גם כן המזמור 'השמים מספרים כבוד א-ל',¹¹⁵ ומזמור 'יקום אלקים',¹¹⁶ וכל המזמור דתמני אפי,¹¹⁷ ובסוף משלי מן 'אשת חילי גו',¹¹⁸ עד סוף. ובסיום הכתובים יאמרו קדיש.

אחר כך מתחיל בסדר משניות של ששה סדרים, ומכל מסכת ילמדו משנה ראשונה ומשנה אחרונה. וילמוד כסדר: זרעים, מועד, נשים, נזיקין, קדשים, טהרות.¹¹⁹ ובסיום כל סדר יאמרו קדיש דרבנן.

אחר כך ספר יצירה, משנה ראשונה ואחרונה, ויאמרו קדיש.

אחר כך בזוהר פרשת אמור, ויאמרו קדיש דרבנן.

אחר כך יקראו תרי"ג מצוות כפי המסודרים ברמב"ם או בסמ"ג או איזהו סדר המובחר. ואחר השלמת תרי"ג מצוות יאמרו: "ר' חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל" כו'.¹²⁰ ויאמרו קדיש דרבנן.

ובאחרונה, קרוב לשיאור היום, יקראו כל שיר השירים, ויאמרו קדיש... הרי י"ג קדישים, מספר אח"ד.

כפי שראינו התקבל מנהגו של האר"י לומר מכל פרשה או מסכתא מקצת מתחילתה ומקצת מסופה. מהו הרעיון בזה? מצינו אצל רבותינו הראשונים שתחילה וסוף יש בהם ממשות. רבי משה הלוי ממגנצא מהר"ם מינץ (קע"ה-ר"ס?) מסר כי "נהגו כל בעלי בתים לילך על הישיבה בתחילת התוספות זמן בשיבה ראשונה, ולכך מנהג להודיעם כשבא הרב לסיים המסכתא, כדי שיבואו

¹¹³ יחזקאל א.

¹¹⁴ חבקוק ג.

¹¹⁵ תהלים יט.

¹¹⁶ תהלים סח.

¹¹⁷ תהלים קיט.

¹¹⁸ משלי לא, י.

¹¹⁹ בשו"ת רשב"ן (שיק), אה"ע, סי' קס"ט, הובאה השאלה: "מה זה ועל מה זה סידר בעל יתקון ליל שבועות? מועד קטן אחר ביצה ובסדר הש"ס מועד קטן הוא סוף מועד? שנית, בסדר נשים הקדים סוטה לנדרים? ג', בסדר נזיקין הקדים אבות להוריות? ד', בסדר טהרות עשה גם כן ערבוב שלא כסדר דילון". ועל כך האריך שם להסביר שיש לכך חשבון כדי לתקן את חטא הוצאת ז"ל. עיי"ש.

¹²⁰ מכות כג ע"ב.

הבעלי בתים גם כן לסיומא, ואז יהיו שמה תחילה וסוף".¹²¹ רבי יוסף יוזפא האן נורלינגן בעל 'יוסף אומץ' (ש"ל-שצ"ז) העיר על דברי מהר"ם מינץ אלה כי "אנו בני אשכנז מקפידים מאד בכבוד הסיום כל הקהל כאחד, ויפה הוא".¹²² גם רבי שבתי כהן בעל 'שפתי כהן' הש"ך (שפ"ב-תכ"ב) חזר על דברים אלה כי "נהגו כל הבעלי בתים לילך על הישיבה בתחלת הזמן, ולכך מנהג להודיעם כשבא הרב לסיים המסכתא כדי שיבואו הבעלי בתים גם כן לסיומא, ואז יהיו שמה תחלה וסוף".¹²³ מכאן שדעת רבותינו אלה שלימוד התחלה וסוף יש בו בחינה מסוימת של שלימות. בדומה לרעיון זה הסביר רבה של פראנקפורט דמיין רבי נפתלי הכהן בעל 'סמיכת חכמים' (-תע"ט) את סדרו של האריז"ל:

הובא בכתבי האר"י הסדר נכון והתיקון שתיקנו על ליל שבועות ללמוד שלשה פסוקים מתחלת הפרשה ושלשה פסוקים מסופה מכל הסדרות שבתורה, וכן משנה אחת מתחלת המסכתא ומשנה אחת מסוף המסכתא, מכל המסכתות שבתלמוד, ששה סדרי המשנה, ומעלה עליהם כאלו השלימו כל התורה שבכתב וכל התורה שבעל פה בלילא חדא.¹²⁴

הסבר לכך השמיענו רבי שמעון סופר בעל 'התעוררות תשובה' (תר"י-תש"ד): "הא דנוהגין שנעורים בליל שבועות וקורין תנ"ך ששה סדרי משנה מכל סדרא ונביאים ומסכתא תחלתו וסופו ונחשב כאלו קרא ושנה כל התנ"ך וששה סדרי משנה, יש ליתן סמך לזה מהא דאיתא בהראשונים שמוסיפין בקדושה של מוסף בשבת ויום טוב תחילת קריאת שמע פסוק 'שמע ישראל' וסופו 'אני ה' אלקיכם', הגאונים תקנוהו כך על שמלך פרס, שמו (דיוגור) [ניוזגור], גזר שלא יקראו ישראל קריאת שמע, לכן הוסיפו בקדושה פרק 'שמע ישראל', לומר תחילת קריאת שמע וסופו,¹²⁵

¹²¹ שו"ת מהר"ם מינץ, ס"י קי"ט.

¹²² יוסף אומץ, פפד"מ תרפ"ח, עמ' 273.

¹²³ ש"ך יו"ד ס"י רמ"ו ס"ק כ"ז.

¹²⁴ ר"י הכהן, ברכת ה' - סמיכת חכמים, פפד"מ תס"ד, דף ג טור ג.

¹²⁵ סדר רב עמרם גאון, מהד' גולדשמידט, עמ' לב-לג; ספר הפרדס לרש"י, מהד' עהרנרייך, עמ' שיב; סדר רש"י, ס"י תק"ד, תל"ב; מחזור ויטרי, עמ' 99, 108; ספר העתים, ס"י ק"צ; שבלי הלקט, ס"י מ"ה; ר"א מלוניל, ספר המנהגות, ירושלים תשמ"ח, עמ' 18; ספר המנהיג, ה' שבת, ס"י מ"ג; ספר האשכול, עם נחל אשכול, ה' תפילה וק"ש, ס"י י"ג; ספר האשכול, מהד' אלבק, ח"א, עמ' 39; אור זרוע, ח"ב, ס"י נ'; תניא רבתי, ס"י מ"ט; אורחות חיים, סדר תפלת מוסף, ס"י ב'; ספר כל בו, ס"י ל"ז; ספר אבודרהם השלם, עמ' קעו; ב"י או"ח ס"י תכ"ג. לבירור הענין ראה רש"י גאנין, כתר שם טוב, ח"ג, לונדון תשי"ט, עמ' 319-323.

הגם שאין יוצאין בזה קריאת כל הג' פרשיות מכל מקום נחשב להם כאלו קרא כל הג' פרשיות".¹²⁶

אסמכתא נוספת מצא רבי יצחק ווייס מווערבוי בעל 'שיח יצחק' (תרל"ג-תש"ב) בדברי הגמרא: "בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה, ומפני מה לא גנוזהו? מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה".¹²⁷ הרי שעל ידי זה נחשב הספר כולו לדברי תורה.¹²⁸

הדפסת התיקון כסדר השל"ה

סדר תיקון ליל שבועות שתיקן השל"ה נתקבל עד מהרה באשכנז. רבי יאיר חיים בכרך בעל 'חות יאיר' (שצ"ח-תס"ב) ציין בספרו עבור החפצים לדעת את סדר הלימוד בליל שבועות: "עיין שם בשל"ה סדר הנהגת הלימוד ליל זה".¹²⁹ ספרו הגדול של רבי ישעיה הורוויץ 'שני לוחות הברית' נדפס לראשונה באמשטרדם בשנת תזא"ת = ה' אלפים ת"ח. בשנה ההיא כבר הופיע בוויניציאה הדפוס הראשון של תיקון ליל שבועות, וחזר ונדפס שם פעמים אחדות. מקומות נוספים בהם הודפס התיקון היו אמשטרדם, פיורדא, פראנקפורט דמיין, זולצבאך, דיהרנפורט, ווינה וליוורנו. כלומר מרכזי הדפוס במערב אירופה. במזרח אירופה החלו להדפיסו מאוחר יחסית, ומהדורתו הראשונה שם הופיעה בשנת תקס"ח, (להוציא מהדורה אחת מוטלת בספק בזולקווא תצ"א), ומני אז הופיע במהדורות שונות בליטא, פולין ורוסיה. סדר תיקון ליל שבועות נדפס עד שנת תק"ס לפחות 27 פעמים, ובמרוצת ארבעים השנים הבאות 55 פעמים נוספות, היינו עד שנת ת"ר נדפס התיקון בשלימותו כתשעים פעם.¹³⁰ הדפסת תיקון מסודר ושימושי לפי ספר השל"ה, תרם רבות להפצתו והתפשטותו. באשכנז העיד רבי יחיאל מיכל עפשטיין בעל 'קיצור של"ה' (-תס"ט) כי "כבר נדפסים תיקוני וסדר זה הלימוד של זה הלילה איזה פעמים".¹³¹ לדברי רבי יוסף יוזפא עסא בעל 'נוהג כצאן יוסף' (-תק"יט), "ליל ראשון דשבועות... אומרים כפי הסדר הנדפס בתקונים".¹³² גם רבי יהודה סג"ל בינג בעל 'כח יהודאי' מפפד"מ (-תקל"ז) מסר כי "נוהגין להקיץ אותו הלילה וללמוד כמו שנדפס

¹²⁶ שו"ת התעוררות תשובה, ח"ג, סי' נ"א.

¹²⁷ שבת ל ע"ב.

¹²⁸ שו"ת שיח יצחק, סי' י'.

¹²⁹ מקור חיים, קיצור הלכות, סי' תצ"ד.

¹³⁰ משה חלמיש, 'תיקון ליל שבועות', מחקרי חג, קובץ ה', תשרי תשנ"ד, עמ' 68.

¹³¹ קיצור של"ה, מסכת שבועות, עניני לימוד, מהד' ירושלים תשד"מ, עמ' קפט.

¹³² נוהג כצאן יוסף, תל אביב תשכ"ט, עמ' רלו.